

hier zeker ook geboden werd afbreuk doen. Een latere, meer geïntegreerde en uitgewerkte publikatie ware verkieslijker geweest, want wat is nu uiteindelijk de zin van het in extenso uitgeven van laatmiddeleeuwse rekeningen en cijnsboeken in een dossier, waar dezelfde auteurs de geboden informatie in de bijlagen van een ander dossier overzichtelijker, toegankelijker, en op minder ruimte hernemen⁶?

Mare Boone

C. Dickstein-Bernard, *La gestion financière d'une capitale à ses débuts: Bruxelles 1334-1467* (Annales de la Société royale d'archéologie de Bruxelles, LIV; Brussel: Société royale d'archéologie de Bruxelles, 1977, 504 blz.).

Nog vóór het jaar dat Brussel zijn millenium vierde, verscheen een studie die wel eens de belangrijkste bijdrage tot de geschiedenis van de Belgische hoofdstad uit de laatste decennia zou kunnen zijn. De auteur had reeds door vorige bijdragen haar meesterschap op dit terrein bewezen.

Het vereist inderdaad een bijzonder meesterschap om een studie aan de stadsfinanciën te durven wijden van een stad die nagenoeg geen boekhoudkundige documenten uit de bewuste periode heeft bewaard, en die een goed deel van haar middeleeuwse archieven heeft verloren. Met een enorme werkkraft en een benijdenswaardige speurzinnigheid heeft mevrouw Dickstein de bewaarde cartularia en oorkonden van de stad nageplozen en allerlei niet-stedelijke archieven onder meer van de hertog en van Brusselse kloosters en liefdadigheidsinstellingen doorzocht en daaruit zorgvuldig elke aanduiding en het geringste gegeven gepuurd. Toch heeft de auteur het voorzichtig geoordeeld vooral de institutionele problemen en het beheer van het financieel wezen, de kwalitatieve aspecten dus, in het centrum van de belangstelling te plaatsen eerder dan het louter financiële, kwantitatieve aspect. Door de periode tussen 1334, wanneer voor het eerst speciale stedelijke rentmeesters worden aangesteld, en 1467, wanneer de stad met de troonsbestijging van Karel de Stoute met een autoritairder meester krijgt af te rekenen, als haar werkterrein te kiezen, schijnt het grotendeels dat hier het werk van F. Favresse wordt overgedaan. Het pleit voor de degelijkheid en de grondigheid van de auteur dat de lezer toch dit werk als volkomen nieuw ervaart; het pleit ook voor de bescheidenheid van de auteur dat het daarentegen de lezer niet voortdurend als vernieuwend en verbeterend tegenover Favresse en haar andere voorgangers wordt voorgeschoteld.

Het boek ontvouwt zich als een tweeluik waarin een eerste deel het object van het stedelijk financieel beheer uitbeeldt. Dit betreft in wezen de ontvangsten van de eigenlijke stadskas (accijnzen, renten van het domein, boetes en een goederenstock) en de afzonderlijke kassen van de lakengilde en van de steenwegen. De geringe diversiteit van deze inkomsten, die bovendien bijzonder kwetsbaar waren, konden nooit volstaan voor de onafwendbare en vaak niet te voorziene uitgaven aan verdediging en aan betalingen ten behoeve van de vorst. Beroep op krediet was dus noodzakelijk in de vorm van renteverkoop. Langs het verlenen van renten verwierf de stad bovendien heel wat onroerende goederen.

Het tweede luik geeft een gedetailleerd beeld van de financiële beheerders, de rentmeesters en hun helpers, de klerken en de stadswisselaar, en van de controle van vorst en stedelijke gemeenschap op hun activiteit.

6. Cf. H. Soly, 'Zin en onzin van bronnenpublicaties betreffende middeleeuwse en 16e-eeuwse sociale geschiedenis', *Tijdschrift voor geschiedenis*, XC (1977) 233.

Dit schematisch overzicht doet geen recht aan de rijke inhoud van het boek, dat op tal van gebieden, ondanks de gesignaleerde schaarsheid der bronnen, nieuwe gegevens aanbiedt. Wij denken bijvoorbeeld aan terreinen als de politieke en financiële geschiedenis van het hertogdom Brabant, onder meer met belangrijke bijlagen over de Brabantse bedden van 1381 tot 1463, de sociale geschiedenis, met een analyse van het milieu der stadsbeheerders, waarvan in bijlage bovendien een kritische lijst wordt geboden, en zelfs de kunstgeschiedenis met zeer uitvoerige gegevens en tabellen over de openbare werken der stad (stadhuis, vesten, hertogelijk paleis, Grote Markt). Door de ontwikkelde zin van de auteur voor het comparatieve, waarbij niet slechts op de Brabantse steden een beroep wordt gedaan maar op vele andere, is dit werk tevens een opmerkelijke bijdrage tot de stadsgeschiedenis. Haar aandacht voor de mensen die de instellingen belichamen schrijft deze studie duidelijk in in een hedendaagse benadering van de institutionele en juridische geschiedenis. De uiteenzetting in haar logische voortgang en heldere geleding gaat de problemen of duistere punten nooit uit de weg, maar formuleert telkens oplossingen, die door de secure broncitaten en de kritische en trefzekere interpretaties haast steeds volkomen bevredigen. Zelfs op het hachelijke terrein van de muntgeschiedenis beweegt de auteur zich met gemak. Toch hadden wij verkozen, dat zij telkens duidelijk had aangegeven wanneer het lb. oude groten van Tours bedoeld wordt, zelfs waar de bronnen minder expliciet zijn. De blote vermelding 'gros' of 'gros tournois' verhoogt nu het risico voor verwarring; de auteur is hiervan trouwens zelf het slachtoffer geweest in bijlage 1 (385) waar zij de evaluatie van het oude schild tussen 1365-1393 op I6/2 d (oude) groten van Tours stelt tegenover deze van 1369 op 18 groten (van Brabant!). De auteur aarzelde terecht de 2 stuiver, die een ordonnantie van 11 mei 1339 gelijkstelde met 1 (oude) groot van Tours, als 'payement'-geld te beschouwen (116); elders (386) is zij iets positiever. In feite zijn deze 2 stuiver uit de ordonnantie 'assise-geld' (1/24 van het lb. oude groten): ... *nemen die assysen vander stad den groten tornoyse vor twee scellinge*.

Het wondere is natuurlijk dat tot juli 1339 een (Brabantse) groot, die ten onrechte werd uitgegeven als evenwaardig aan de oude Tourse groot, inderaad 2 stuiver 'payments' waard was, zo; !s blijkt uit een studie van J. Ghysens (1974), die in de bibliografie niet meer is opgenomen.

Het aantal onachtzaamheden dat wij bij de lezing aanstipten is behoorlijk gering: bladzijde 40: de hudenaccijns te Brussel is niet zo uitzonderlijk, te Leuven bijvoorbeeld stond zij echter bekend als 'vettersaccijns'; in verband met het aantal Brusselse brouwerijen, slechts 12 in 1447 volgens de auteur (302), werd tegen haar gewoonte in geen citaat aangevoerd, ofschoon een dergelijk onwaarschijnlijk laag cijfer in vergelijking met wat nien van elders weet over de Brusselse bierproduktie en over het aantal brouwerijen in andere steden der vijftiende eeuw, volkomen verkeerd moet zijn! Ook de vermelding van 'bières autrichiennes' (42 n. 71) is natuurlijk een foutieve vertaling van 'Oosterse' of bieren van de Oostzee. Een vermeldenswaardige beheersing van het middelnederlands der Brusselse documenten heeft de auteur toch niet geholpen bij de interpretatie van *dbescaden van den waghnen* (?) (82 n. 257), natuurlijk een verkeerde lezing voor *dbestaden* (= verzorgen, bedienen). Evenzo is in *dassisen van der stad lonen en vercoopen die lonen* te lezen als *loven* (262 n. 146). De auteur liet ons tenminste eenmaal net het tegengestelde zeggen van wat wij bedoelden te zeggen, als zij suggereert dat ook te Leuven het verkopen van stadsrenten aan de eigen burgers als minder aangewezen werd beschouwd (193). De passage over de lonen der ammansknappen (174-175) heeft ons niet helemaal overtuigd. Wij misten er een verwijzing naar Kerremans of naar de ammansrekening, want de knappen werden toch ook volgens deze auteur betaald door de amman. De vermindering van het aantal knappen in 1412 omdat

hun groot aantal de Brusselaars *grotelic ende swaerlic gelast* heeft (175 n. 48) wijst ons inziens niet noodzakelijk op hun loonlast voor de stadskas, maar eerder op een te uitgebreid hertogelijk repressieapparaat, waartegen de steden zich telkens weer te weer stelden. Hoeft het onderlijnd dat dergelijke detailonvolkomenheden niets afdoen aan de uitzonderlijke waarde van deze doctorale verhandeling van een der laatste, maar zeker niet de minste der oudleerlingen van professor Bonenfant.

R. van Uytven

A. Scufflaire, *Les fiefs directs de comtes de Hainaut de 1349 à 1504. Essai d'inventaire statistique et géographique*, I (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1978, xlv + 332 blz., BF690.-).

Het is steeds een ietwat hachelijke opdracht een onvolledige publikatie voor te stellen, maar daartegenover staat het ontegensprekelijk voordeel van een snelle informatie voor de belangstellenden. In het onderhavige geval is de opgave wel bijzonder riskant, daar de auteur zelf nog niet heeft kunnen uitmaken hoeveel delen het vervolg van haar werk nog zal beslaan en daar blijkens de reeds afgedrukte inhoudstafel de nog te verschijnen delen eigenlijk de hoofdbrok van de publikatie zullen bevatten. Mevrouw Scufflaire, departementshoofd bij het Algemeen Rijksarchief te Brussel, stelt zich namelijk ten doel een reeks tabellen te publiceren over de lenen die rechtstreeks van de graaf van Henegouwen werden gehouden. Tot dit omvangrijk bronnenmateriaal, waarvan de samenstelling reeds in 1963 werd beëindigd en dat als doctoraal proefschrift werd voorgelegd aan de ULB, is dit eerste deel, dat pas nu en dan nog dankzij het Algemeen Rijksarchief kon verschijnen, slechts een soort van kritische inleiding. De zeer uitvoerige bibliografie werd echter sinds 1963 niet meer aangevuld. De inventaris steunt trouwens vooral op de grafelijke leenregisters van 1410-1411, 1474 en 1502-1503 en op de rekeningen van de hoogbaljuws. De leenregisters bieden voor de jaren waarin zij werden aangelegd een lijst van lenen zoals de daartoe opgeroepen leenmannen die aan de vorstelijke ambtenaren hebben aangegeven. Hun volledigheid is dus verre van verzekerd. Hetzelfde geldt voor de ontvangstkapittels uit de vanaf 1349 bewaarde baljuwsrekeningen, waarin de overdrachtstaksen van vervreemde of belaste lenen werden ingeschreven. Door de verwoesting van het Henegouwse rijksarchief te Mons in 1940 en door de staatkundige verdeling van het oude graafschap tussen Frankrijk en België heeft Mevrouw Scufflaire al haar archivalische en paleografische ervaring moeten inzetten om, mede op grond van enkele andere bijkomende bronnen, toch nog tot een vrij 'volledige' inventaris te komen. Zij geeft van de gebezigde bronnen een zeer uitvoerige kritische beschrijving. (Ten overvloede heeft zij daarbij in bijlage een aantal specimina afgedrukt van haar materiaal).

In haar al te grote bescheidenheid heeft de auteur zich bewust hiertoe beperkt (196) en zelfs hierin meent zij klaarblijkelijk niet volkomen geslaagd te zijn, vermits zij voor een doorgedreven kwantitatieve analyse terugschrikt. Zo houdt zij het in haar besluit op de toch wel zeer grove benadering van een totaal van 1.000 à 1.500 lenen zonder dat daarin volgens haar een duidelijke chronologische evolutie vastgesteld kan worden. Als een ras-echte archivaris laat Mevrouw Scufflaire het aan de historici over het door haar verzamelde materiaal te ontleden en te verwerken. Zij heeft er zelfs van afgezien aan de hand van haar materiaal een studie van het feodale recht door te voeren (213), zodat essentiële termen als 'fiefs liges' en 'pairies' in feite haast ongedefinieerd blijven. De auteur drijft de onthechting zo ver dat zij zich als het ware alle conclusies of vragen op het terrein van de politieke